

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Досліджено специфіку функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні. Виконано аналіз фінансової діяльності цих фондів протягом 2010-2012 рр. та виявлено відмінності в розвитку таких фондів в Україні та окремих зарубіжних країнах. Розроблено механізм адаптації вітчизняних фондів до євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: активи фондів, недержавні пенсійні фонди, фінансові ресурси.

LUYDMILA ANATOLIIVNA GORDIENKO
Cherkasy State Technological University

TRENDS IN NON-GOVERNMENT PENSION FUNDS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract. The aim of the paper is to clarify the characteristics of non-government pension funds functioning and offer perspective directions in their development. We analyzed non-government pension funds and identified some trends in their development between 2010 and 2012. We proved the dynamic growth in financial assets that belonged to domestic non-government pension funds where amount of these funds remained constant. We compared the main activities of these funds in Ukraine and abroad. We offered the adaptation mechanism for the national pension fund under European integration conditions in which these funds are likely to operate in the nearest future. We developed the three basic directions in which the domestic non-government pension funds would develop. We proved the necessity for the non-government pension funds to participate in the pension reform, which will take place in Ukraine in the nearest future.

Keywords: asset funds, non-government pension fund, financial resources.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення стійкого розвитку України неможливе без розбудови фінансової сфери, зокрема пенсійної системи. Як не прикро констатувати, але пенсійна система України нині перебуває практично у тому стані, який був після розпаду Радянського Союзу. Упродовж двадцяти трьох років незалежності не запроваджена трьохрівнева схема, яка діє у більшості країн Європи, обсяги залучених фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів є незначними порівняно з іншими секторами фінансового ринку, недосконале пенсійне законодавство – і як наслідок – середня пенсія в Україні у декілька разів є меншою ніж у країнах Європи із середнім економічним рівнем розвитку.

Так, якщо в 2003 році Пенсійний фонд України обходився без державних дотацій, в 2004 р. вони становили лише 5,9 млрд. грн., то в бюджеті ПФУ на 2013 р. передбачена дотація в розмірі 21,7 млрд. грн, а сума реального дефіциту коштів Фонду в 2012 році сягнула 27,2 млрд. грн. [1].

За розрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України на 1000 осіб працездатного віку в Україні в 2010 р. припадало 406 пенсіонерів, у 2020 р. їх буде 491, а в 2050 р. – 721 особа, що разом з аналогічним показником кількості дітей (322) становитиме 1043 [2].

Оскільки в інших країнах світу діяльність недержавних пенсійних фондів є досить вагомою і різноплановою, є доцільним дослідження тенденцій розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні, беручи до уваги геостратегічні вектори суспільного поступу нашої країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Над проблемами пенсійного забезпечення, зокрема і недержавної форми, працюють колективи науково-дослідних установ – Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Науково-дослідного інституту праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики та інших, а також окремі фахівці. Найбільш плідно працюють у цьому напрямі досліджень С. Брагін, О. Грішнова, Т. Кір'ян, Д. Леонов, Е. Лібанова, О. Новікова, В. Новіков, Т. Терещенко, А. Федоренко, А. Якимів та інші.

Так, колектив авторів за редакцією Е. Лібанової підготував монографію “Пенсійна реформа в Україні”, де з'ясовано напрями реформування пенсійної системи, розроблено оптимальні параметри запровадження пенсійного страхування, зокрема і недержавного [2].

Серед індивідуальних монографій можна назвати “Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан і перспективи” (І. Панченко) [2] та “Оцінка стану та прогноз розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні” (І. Приймак) [4].

Незважаючи на наявні праці у цьому напрямі, беручи до уваги перманентну актуальність цих досліджень, є доцільним виконання наукових розробок з цієї проблематики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблематики. Стаття присвячена обґрунтуванню напрямів розвитку недержавних пенсійних фондів та механізмів їх адаптації до нових умов, в яких будуть функціонувати недержавні пенсійні фонди за умов посилення євроінтеграційних процесів в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування перспектив розвитку недержавних пенсійних фондів, а завданнями:

- виконання аналізу фінансової діяльності недержавних пенсійних фондів за останні роки;
- розробка механізмів адаптації вітчизняних фондів відповідно до нових євроінтеграційних прагнень України;
- виявлення найбільш перспективних напрямів функціонування недержавних пенсійних фондів в

Україні.

Виклад основного матеріалу. Необхідність реформування пенсійної системи України зумовлена такими чинниками, як: збільшення демографічного навантаження на пенсійні фінансові ресурси, неспроможність наявної солідарної пенсійної системи забезпечити достатні фінансові кошти для виплати гідної для українських пенсіонерів пенсій; недосконале нормативно-правове забезпечення пенсійних виплат, що не відповідає принципам соціальної справедливості тощо.

Для з'ясування цих проблем виконаємо аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів за основними показниками.

Необхідно зазначити, що за напрямками діяльності всі НПФ поділяються на три групи: відкриті – де засновниками можуть бути одна або кілька юридичних осіб (крім бюджетних установ), а учасниками – фізичні особи незалежно від характеру роботи та територіального розташування;

корпоративні – засновниками яких можуть бути юридичні особи-роботодавці і до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками є винятково фізичні особи, які перебувають у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками і роботодавцями - платниками цього фонду;

професійні – засновниками яких можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні союзи або фізичні особи, пов'язані їхньою професійною діяльністю. Також учасниками можуть бути фізичні особи, пов'язані за родом їхньої професійної діяльності, визначеної у статуті фонду.

Більш наочно цей розподіл представлено у таблиці 1 [5].

Таблиця 1

Розподіл НПФ відповідно до характеристики учасників та засновників фонду

	Відкриті	Корпоративні	Професійні
Засновники	Юридичні особи	Юридичні особи-роботодавці	Об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, професійні спілки, фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності
Учасники	Фізичні особи	Фізичні особи, що перебувають у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками та роботодавцями платниками даного фонду	Фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності

Правові засади реформування системи пенсійного забезпечення регламентуються законами України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення”, які набули чинності з 1 січня 2004 р. Саме цю дату прийнято вважати початком запровадження недержавного пенсійного забезпечення або третього рівня пенсійної системи. Законодавчо визначено, що суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є: недержавні пенсійні фонди; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду; банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування [6, 7]

Подамо кількість недержавних пенсійних фондів (рис. 1) [8].

Як слідує із рисунка 1 чисельність недержавних пенсійних фондів протягом двох років – з 2005 до 2007 рр. стрімко зросла – з 54 до 96. Така ситуація пояснюється відносною фінансовою стабільністю в країні, що сприяло формуванню довіри населення до цих фінансових структур. Проте протягом наступних років – з 2007 до 2012 рр. ця чисельність практично не збільшилась, що обумовлюється доволі високими ставками по банківських депозитах і недостатньою аргументованістю недержавних пенсійних фондів щодо залучення фінансових ресурсів населення.

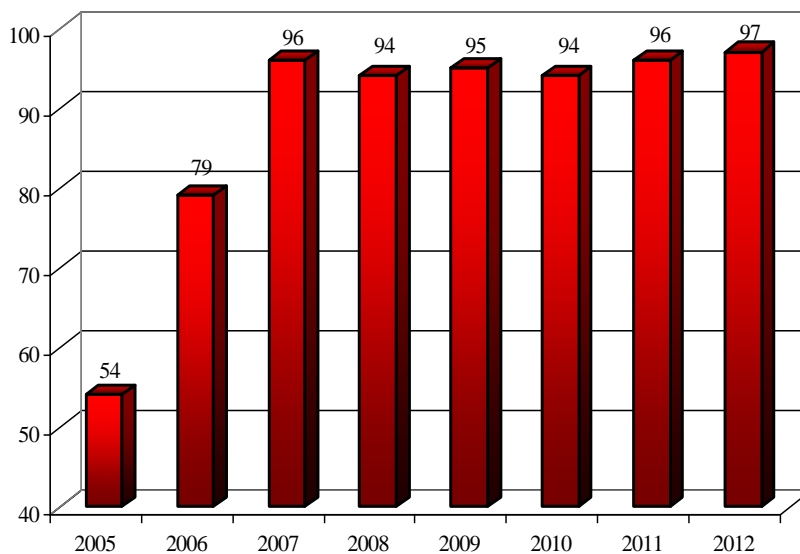

Рис. 1. Кількість недержавних пенсійних фондів в Україні, 2005-2012 рр.

Аналіз свідчить, що ринок послуг недержавних пенсійних фондів є динамічним по основних показниках. Про роль недержавних пенсійних фондів у фінансовій системі країни чи їх потенціал на фінансовому ринку свідчить те, як їх активи співвідносяться з основними макроекономічними показниками, зокрема обсягом ВВП. Так при обсязі ВВП в 2012 р. в 176,3 млрд. грн. активи НПФ становили 1,66 млрд. грн., що становить лише 0,9 відсотка [9].

Окремі показники розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні подано на рисунку 2 [5]

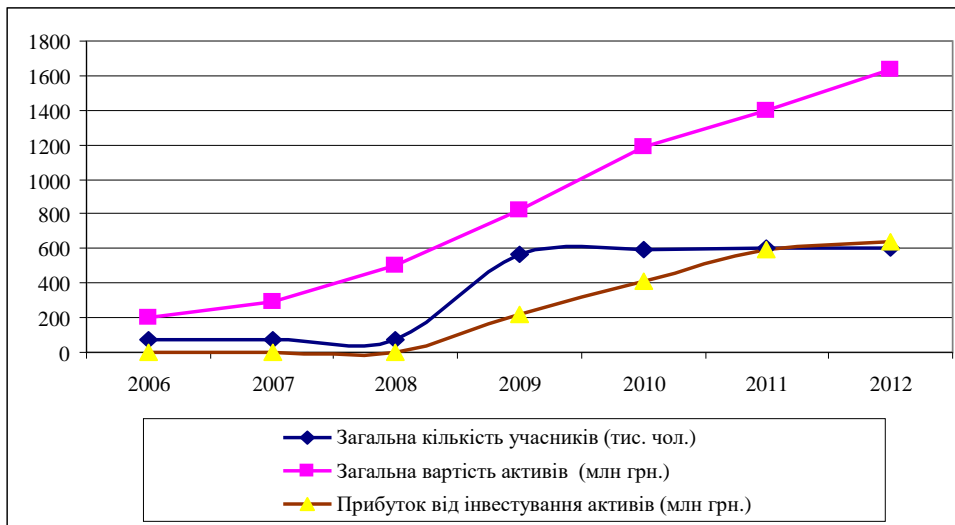

Рис. 2. Динаміка розвитку НПФ по основним показникам

Також необхідно зазначити, що фінансова ситуація з пенсійним забезпеченням в Україні є вкрай незадовільною, про що свідчать дані про фінансові ресурси Пенсійного фонду України.

Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами в недержавних пенсійних фондах на нині за даними Нацкомфінпослуг становить 584,8 тисячі осіб проти 41,5 тисячі у 2006 р. Отже, системою недержавного пенсійного забезпечення в Україні на початок 2013 р. було охоплено 2,1 мільйона громадян працездатного віку. Якщо врахувати, що, за даними державної служби статистики, населення працездатного віку в 2012 р. склало 20,4 млн осіб, то недержавним пенсійним забезпеченням в Україні охоплено близько 10 відсотків працездатних осіб [8, 10].

За даними компанії "Towers Watson", аналогічний показник в Нідерландах становить 120 %, Швейцарії – 113%, США – 93%, а в середньому по розвинутих країнах – 70% [11].

Проаналізуємо структуру активів недержавних пенсійних фондів (табл. 2) [9].

Таблиця 2

Структура активів недержавних пенсійних фондів

№	Найменування активу	2010 р.		2011 р.		2012 р.	
		Сума млн грн.	%	Сума млн грн.	%	Сума млн грн.	%
1.	Грошові кошти на депозитах в банках	396,8	34,7	409,8	29,5	572,7	34,5
2.	Облігації підприємств резидентів	175,7	15,4	346,5	25,0	517,9	31,2
3.	Акції емітовані резидентами України	206,9	18,1	245,6	18,4	256,9	15,5
4.	Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України,	170,4	14,9	209,0	15,1	196,9	11,9
5.	Цінні папери, дохід за якими гарантовано місцевими органами влади	5,1	0,4	7,4	0,5	3,2	0,2
6.	Об'єкти нерухомості	64,6	5,6	48,6	3,5	49,6	2,9
7.	Банківські метали	31,7	2,8	26,1	1,9	18,6	1,1
8.	Інші активи не заборонені законодавством	57,4	5,0	47,7	3,4	13,6	0,8
9.	Загальна сума інвестицій	1108,6	96,9	1349,8	97,3	1629,4	99,4
10.	Кошти на поточному рахунку	35,1	3,1	37,2	2,7	9,3	0,6
11.	Всього мобілізовано коштів в НПФ	1143,7	100,0	1387,0	100,0	1638,7	100,0

Отже, як слідує із даних таблиці 2 протягом трьох років, що аналізуються спостерігається динамічне зростання фінансових показників. Так, за три роки грошові кошти на депозитах в банках зросли майже у півтора рази – з 396,8 млн грн у 2010 р. до 572,7 млн грн. Про гнучкість підходів до інвестицій свідчать такі дані: у 2010 р. у цінні папери, дохід за якими гарантовано місцевими органами влади було інвестовано 5,1 млн грн, а у 2012 р. – лише 3,2 млн грн; у об'єкти нерухомості у 2010 р. було інвестовано 64,6 млн грн, а у

2012 р. – лише 49,6 млн грн. Така гнучка політика дозволяє уникнути ризиків при вкладанні коштів у венчурні проекти.

Необхідно зазначити, що при прийнятті рішень про інвестування у конкретні об'єкти вітчизняне законодавство встановлює певні обмеження, що представлені у таблиці 3 [6]

Таблиця 3

**Нормативно-правові обмеження щодо застосування фінансових інструментів
недержавних пенсійних фондів у інвестиційні проекти**

Фінансові інструменти інвестиційної діяльності НПФ	Обмеження відповідно до чинного законодавства України
Цінні папери одного емітента	≤ 5% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду
Інші активи, не заборонені законодавством України	
Цінні папери, емітентом яких є засновник НПФ	≤ 10% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду
Банківські депозитні рахунки та ощадні сертифікати одного банку	
Об'єкти нерухомості	
Банківські метали	
Цінні папери, емітентом яких є засновник цього фонду, протягом перших п'яти років з початку заснування НПФ	≤ 20% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду
Цінні папери, доходи за якими гарантовано Радою міністрів АРК, та облігації місцевих позик	
Цінні папери іноземних емітентів	≤ 40% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду
Банківські депозитні рахунки та ощадні сертифікати банків	
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	
Акції українських емітентів	
Цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	≤ 50% загальної вартості

Протягом 2007-2013 рр. обсяги пенсійних активів, накопичених приватними фондами 13-ти найбільших ринків світу, коливалися в межах 20-25 трлн. доларів США. За станом на 01.09.2013 р. цей показник становив 23,3 трлн. доларів США (на 2,9 трлн. доларів, або на 15% більше, ніж роком раніше, що свідчить про суттєву компенсацію падіння вартості активів, яке мало місце у найбільш кризовому 2008 р.). На 01.01.2013 року загальні пенсійні активи найбільших країн світу становили 70% від їх ВВП, тоді як у 2008 р. вони дорівнювали 58%. Найбільший відсоток пенсійних активів відносно ВВП у: Нідерландах (120%), Швейцарії (113%), США та Австрії (93%) [9, с. 103].

В Україні ж активи недержавних пенсійних фондів становлять усього 0,16 мільярда доларів, або 0,1% від ВВП [10].

Виконаний аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів дозволяє дійти висновку, що незважаючи на складні умови, в яких функціонує суспільна система України, забезпечується динамічний розвиток, зокрема, активи зростають, хоча протягом 2010-2012 рр. збільшення чисельності цих фондів не зафіксовано.

Беручи до уваги специфіку функціонування недержавних пенсійних фондів, а також євроінтеграційні прагнення України, запропоновано механізм адаптації вітчизняних недержавних пенсійних фондів до нових умов (рис. 3).

Як впливає із особливостей функціонування недержавних пенсійних фондів при адаптації до умов, в яких працюють недержавні пенсійні фонди в європейських країнах, необхідно врахувати специфіку регулювання, юридичну базу, фінансові підходи, позицію учасників тощо. Застосування цього механізму дозволить здійснити адаптацію в оптимальному варіанті.

Обґрунтуємо найбільш перспективні напрями функціонування фондів. Ці напрями враховують основні вектори розвитку таких фондів у країнах Європейського Союзу та нинішні реалії України.

1. Поступове збільшення кількості фондів. Пенсійна реформа, яка все-таки повинна відбутись в Україні і реалізувати перехід на трирівневу систему пенсійного забезпечення, зумовлює наявність саме таких фінансових інституцій.

2. Збільшення активів фондів. Реалізація цього напрямку потребує збільшення учасників фондів, а це передусім вимагатиме формування довіри вкладників до фондів. Це можливо здійснити, коли активи недержавних пенсійних фондів будуть застраховані від ризиків страховими компаніями.

3. Підвищення якості послуг фондів. Нині ці фонди акумулюють незначні фінансові ресурси у досить незначній чисельності населення і рівень дохідності активів значно нижчий, ніж той, який забезпечують комерційні банки, тому населення довіряє свої заощадження банківським та іншим фінансовим структурам. Вкладання фінансових ресурсів фондами у венчурні проекти не завжди виправдано, особливо враховуючи нинішню суспільну ситуацію в Україні. Саме тому необхідно підвищити професіоналізм фахівців фондів та обирати оптимальні варіанти як залучення коштів у населення, так і варіантів розміщення коштів у відповідні проекти.

Реалізація цих напрямів буде сприяти розширенню сфери впливу недержавних пенсійних фондів.

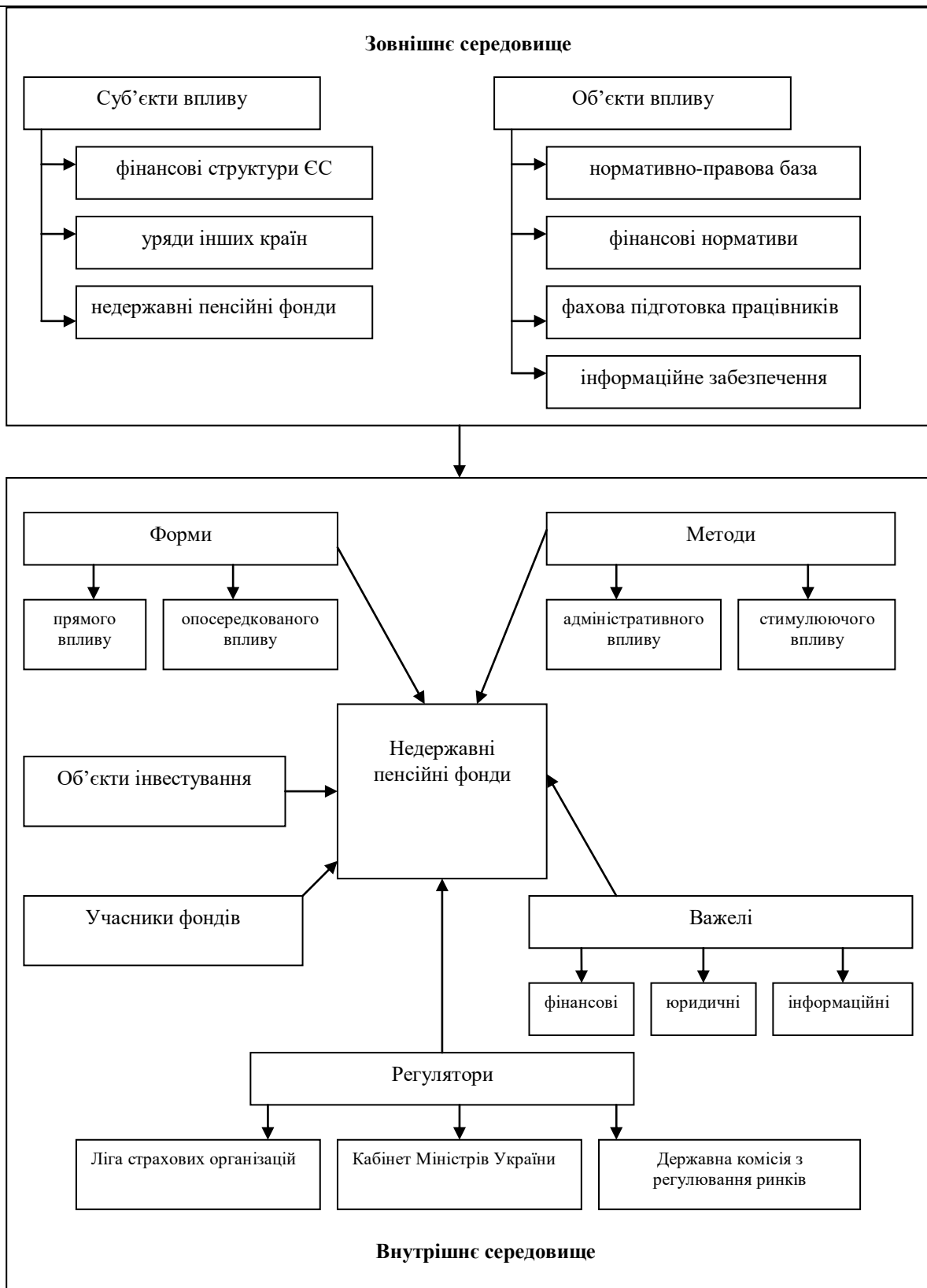

Рис. 3. Механізм адаптації недержавних пенсійних фондів України до євроінтеграційних процесів

Висновки. Реформа пенсійного забезпечення в Україні передбачає побудову трирівневої системи, тому розвиток всіх форм пенсійного забезпечення є зумовленою необхідністю. Євроінтеграційний вектор суспільного розвитку, який започаткований в Україні, передбачає суттєві зміни у всіх секторах економіки в тому числі фінансовому, складовою частиною якого є недержавне пенсійне забезпечення. Подальший розвиток недержавних пенсійних фондів повинен бути забезпечений сприятливим нормативно-правовим забезпеченням, підкріплений достатніми фінансовими ресурсами тощо. Запропонований механізм адаптації вітчизняних недержавних пенсійних фондів буде сприяти цим процесам.

Література

1. Закон України «Про бюджет Пенсійного фонду України на 2013 рік»: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2013 р. № 10.
2. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації (колективна монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.
3. Панченко І. В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан і перспективи розвитку: монографія / Панченко І. В. – К.: Управління розвитком. – 2011. – 325 с.
4. Приймак І. В. Оцінка стану та прогноз розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні монографія / І. В. Приймак О.О. Контюк. – Х.: Інноваційна економіка. – 2012. – 285 с.
5. Змієнко М. О. Сутність недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів. / М. О. Змієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jml.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/335/324>.
6. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47–48. – 372 с.
7. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. (в ред. Закону від 04.10.2001 р.) // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 7. – 50 с..
8. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npf_pdf.
9. Грудзевич І. Т. Недержавне пенсійне забезпечення: проблеми і перспективи / І. Т. Грудзевич // Вісник ОНУ імені І. М. Мечникова.–2013.–Т. 13, вип. 3/1. – С. 102-105.
10. Ліга страхових організацій України. Звітність. [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://uainsur.com>.
11. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 18-24.

References

1. The Law of Ukraine "Pension Fund Budget in Ukraine for 2013": Cabinet of Ministers of Ukraine, issued February 11, 2013 № 10.
2. Pension Reform in Ukraine: Trends in Realization (group monograph) / Ed. E. M. Libanova. - Kyiv: Institute for Demography and Social Studies of M. V. Ptukha, NAS of Ukraine, 2010. - 270 p.
3. Panchenko I. V. Non-government Pension Provision in Ukraine: Current Situation and Perspectives [Text]: [monograph] / I. V. Panchenko - K.: Development Management. - 2011. - 325 p.
4. Priimak I. V. Assessment and Forecast for Non-government Pension System Development in Ukraine [Text] [monograph] / Priimak I. V., Kontiuk A. A. - H.: Innovative Economy. - 2012. - 285 p.
5. Zmiyenko M. O. The Idea of Non-government Pension Funds as Institutional Investors / M. O. Zmiyenko. [Electronic resource]. Access: <http://jml.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/335/324>
6. Law of Ukraine "The Non-government Pension System" issued July 9, 2003 // Supreme Council News. - 2003. - № 47-48. - 372 p.
7. Law of Ukraine "Insurance " issued March 07, 1996, (ed, The Law issued October 4, 2001) // Supreme Council. - 2002. - № 7.- P. 50.
8. The Information about the Condition and Development of Non-government Pensions in Ukraine / Official site of the National Commission for Financial Markets State Regulation [Electronic resource]. Access: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npf_pdf.
9. Hrudzevych I. T. Non-government Pensions: Challenges and Prospects / I. T. Hrudzevych // Proceedings, I. I. Mechnikov ONU. - 2013, V. 13, Issue. 3/1 - P. 102-105.
10. League of Insurance Organizations of Ukraine. Reports. [Electronic resource]. Access: <http://uainsur.com>
11. S. Bragin Nongovernment Pension Funds at the Inefficient Stock Market: Ukraine's case / S. Bragin, A. Makarenko // Proceedings, National Bank of Ukraine. - 2011. - № 1. - P. 18-24.

Рецензія/Peer review : 15.5.2014 р.

Надрукована/Printed : 16.8.2014 р.

Рецензент: д.е.н. Петкова Л.О.